
УДК 341.171:342.71

Н. О. НІКОЛАЄНКО,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Розглянуто питання забезпечення належних умов для реалізації інклюзивної освіти з метою забезпечення загальної доступності освіти для всіх громадян, у тому числі й дітей з обмеженими можливостями.

Сучасні демократичні держави докладають зусиль для забезпечення всебічної реалізації прав і свобод своїх громадян. Це стосується й України, яка конституційно закріпила рівність

прав усіх громадян, що включає в себе і право на розвиток особистості (ст. 22 Конституції України), і право на освіту (ст. 53 Конституції України) [1]. Водночас держава має забезпечити

доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти. Більше того, освіта є тією сферою життя суспільства, яка може впливати на розвиток людини й особистості взагалі.

У сучасних умовах реформування суспільства та побудови євроорієнтованої держави можливість реалізації прав на освіту особами з обмеженими можливостями пов'язана з наявністю низки проблем правового, соціального, фінансового характеру. Законодавство України як демократичної, правової, соціальної держави декларує загальну доступність освіти для всіх своїх громадян, у тому числі й для дітей з обмеженими можливостями.

Президент України В. Янукович під час Всеукраїнської наради, присвяченої питанням захисту прав дитини, що відбулася 27 жовтня 2011 р., підкреслив, що забезпечення прав дитини на освіту залишається безумовним пріоритетом державної політики [2].

Науковці України (В. Боняк, О. Вінгловська, О. Горова, А. Колупаєва, Н. Лапка, Р. Левін, Л. Шумна, О. Шульц тощо) та Російської Федерації (Т. Грачова, М. Єгупова, О. Ільїна, М. Малофєєв, О. Ярська-Смирнова тощо) прямо чи опосередковано досліджували проблему навчання дітей з особливими потребами. Водночас вивчення наукових праць українських учених-юристів дає змогу констатувати, що їхня увага здебільшого приділялася з'ясуванню інших аспектів реалізації правового статусу людини і громадянина, в тому числі й статусу громадян з особливими потребами. Однак вбачається необхідним докладніше розглянути проблему отримання освіти дітьми з особливими потребами.

Аналіз існуючого стану справ у даній сфері дає змогу стверджувати, що ті права і свободи, які є у дітей з обмеженими можливостями та які вони можуть реалізувати, не повною мірою забезпечуються державою, органами місцевого самоврядування, громадськими інститутами тощо. Більше того, такі діти не завжди мають змогу отримати хоча б обов'язкову початкову освіту.

Зараз багато говорять про архітектурну доступність споруд та будівель для людей з інвалідністю, але доступ до отримання навіть середньої освіти залишає бажати кращого. Переважна більшість дітей з порушеннями опорно-рухового апарату фізично не можуть дістатися класів та аудиторій через непристосованість будівель та споруд (маються на увазі загальноосвітні школи та

ліцеї) для отримання знань. Наприклад, у Харкові існує лише одна середня загальноосвітня школа № 124, яка пристосована до потреб дітей із вадами опорно-рухового апарату і в якій у порядку експерименту навчаються чотири дитини з інвалідністю. Тож у місті з майже двомільйонним населенням лише четверо дітей мають можливість відвідувати загальноосвітню школу та навчатися разом з однолітками. Зазначимо, що в більшості районних центрів Харківської області взагалі відсутні будь-які навчальні, спеціалізовані чи загальноосвітні заклади, де могли б навчатися діти з інвалідністю або з обмеженими можливостями.

Водночас низка міжнародно-правових актів наголошує на необхідності забезпечення державою можливості отримання освіти людьми з особливими потребами. Так, ст. 1 Санбергської декларації Організації Об'єднаних Націй, ухваленої Всесвітньою конференцією, присвяченою діям та стратегії в галузі навчання, попередження інвалідності та залучення інвалідів до суспільного життя від 7 листопада 1981 р. (м. Торремолінос, Іспанія), вказує, що кожен індивід повинен мати змогу реалізувати своє право на повний доступ до освіти, професійної підготовки та культури [3]. У свою чергу, Декларація про права осіб з розумовою відсталістю, ухвалена 27 грудня 1971 р. Генеральною Асамблеєю ООН, закріплює, що розумово відстала особа має право «на освіту, навчання, поновлення працездатності та покровительство, які дозволять їй розвивати свої здібності та максимальні можливості» [4].

Поряд із цим Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, ухвалена 4–7 липня 1994 р. (Іспанія), проголошує, що в кожній дитині є право на освіту і можливість отримувати та підтримувати належний рівень знань [5]. В освітній сфері особи з особливими потребами повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, у яких потрібно забезпечити створення належних умов з урахуванням сучасних педагогічних методів, зорієнтованих передусім на дітей із обмеженими можливостями з метою задоволення їхніх потреб. У зазначеній декларації йдеться про те, що звичайні школи з інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами, побудови інклюзивного суспільства та забезпечення освіти для всіх; більше того, вони забезпечують реальну освіту для більшості дітей і підвищують ефективність та рентабельність системи освіти.

У Відкритому досьє з інклюзивної освіти (за матеріалами ЮНЕСКО) [6] наводиться декілька вагомих аргументів щодо доцільності створення як інклюзивного суспільства взагалі, так й інклюзивної освіти зокрема. Це доцільність:

- в освітньому плані, тобто розроблення методів навчання, що відповідають індивідуальним відмінностям кожної особи і приносять користь усім дітям;

- в соціальному плані, тобто створення інклюзивних шкіл як основи для формування недискримінаційного суспільства;

- в економічному плані, тобто переважання функціонування шкіл, де навчаються всі діти, ніж створення складної системи різних типів корекційних, спеціальних шкіл.

Узагалі, інклюзія (похідне від англ. *inclusion* – включення) є процесом збільшення ступеня участі всіх категорій громадян у суспільстві, у суспільному житті, та насамперед тих громадян, які мають певні вади фізичного (або розумового) розвитку. Це розроблення та втілення таких рішень з боку держави, які б дозволили кожному рівноправно брати участь у громадському житті та реалізовувати свої громадянські права. Дане поняття відмінне від термінів «сегрегація» (відокремлення, ізоляція, один із видів дискримінації, який заборонений міжнародним законодавством) та «інтеграція» (зв'язаність окремих диференційованих частин в ціле. Можна вважати, що інтеграція є кроком на шляху до інклюзії), бо інклюзія передбачає участь усіх зацікавлених сторін для отримання бажаного результату. Так, інклюзивне суспільство – це процес дійсного та всебічного включення людей з обмеженими можливостями в суспільне життя. Людину з обмеженими можливостями не варто жаліти та вважати її обділеною долею. Вона є особою, в якій інший спосіб життя в рамках обставин, що виникли, та яка може бути цікава та корисна суспільству так само, як і суспільство цій особі, тобто у взаємодії зацікавлена конкретна особа, з одного боку, та держава і суспільство – з іншого.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, що виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами [7]. Право на освіту «без винятків», тобто інклюзивну, та його реалізація задовольняють юридичну потребу громадян у знаннях, уміннях, навичках, які забезпечуються зобов'язанням держави гарантувати безперервний, якісний процес вихо-

вання й навчання дітей та молоді, незважаючи на їхні фізичні та/або інтелектуальні можливості.

Таким чином, інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу; це така модель освіти, яка забезпечує спільне навчання дітей, незважаючи на їхні фізичні та/або інтелектуальні відмінності. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних освітніх потреб і різних стилів навчання дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивні освітні заклади мають забезпечити спектр необхідних послуг відповідно до різних освітніх потреб таких дітей [8, с. 11].

Україна також підтримує світові тенденції у сфері захисту прав осіб із обмеженими можливостями. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (до 2011 р. – Міністерство освіти і науки України) з 2009 р. визнає таку форму навчання, як інклюзивна. 21 грудня 2009 р. видано наказ № 1153 «Про заходи МОН на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 року № 1482-р. «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 р.», де заплановано виконання державними інституціями низки заходів, спрямованих на внесення змін до існуючої нормативної бази, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців, проведення моніторингу навчання дітей в інклюзивних класах тощо [9]. За умови повного виконання всього обсягу запланованої роботи в цьому напрямку наприкінці поточного 2012 р. можна буде говорити про готовність загальноосвітніх шкіл України прийняти на навчання дітей з обмеженими можливостями та навчати їх за адаптованими програмами підготовленими педагогами.

Резюмуючи, зазначимо, що забезпечення належних умов для реалізації інклюзивної освіти об'єктивно сприятиме ствердженню принципів верховенства права та розбудові інклюзивного суспільства. За цих умов кожна дитина, незважаючи на стан її здоров'я, фізичні та/або інтелектуальні можливості, зможе отримати освіту в тому навчальному закладі (школі), який обере вона та її батьки (опікуни

тощо), і стати повноцінним членом суспільства. Більше того, ми вважаємо, що в батьків дітей з обмеженими можливостями повинно бути право обирати форму та спосіб навчання

свої дитини, а також всебічна підтримка та захист такого рішення з боку держави в разі його порушення.

Список використаної літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Виступ Президента України В. Януковича на Всеукраїнській нараді, присвяченій питанням захисту прав дитини, від 27 жовтня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.msms.gov.ua/sport/control/uk/publish/article;jsessionid=187B609C1B792A0723C14C152B1E1EB5?art_id=137105&cat_id=139153.
3. Декларация [Санбергская декларация] от 7 нояб. 1981 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/sundberg.shtml.
4. Декларация про права розумово відсталих осіб від 20 груд. 1971 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119.
5. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями [Электронный ресурс] : утв. 7–10 июня 1994 г. – Режим доступа: http://www.notabene.ru/down_syndrome/Rus/declarat.html.
6. Відкрите досьє ЮНЕСКО з інклюзивної освіти : за матеріалами ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=18>.
7. Інклюзивна освіта: основні положення [Електронний ресурс] / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=2>.
8. Як досягати змін : посіб. для батьків і педагогів з обстоювання та захисту прав дітей з особлив. освіт. потребами та гром. діяльн. / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – К. : Придатченко П. М., 2006. – 140 с.
9. «Про заходи МОН на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 року № 1482-р «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» [Електронний ресурс] : наказ МОН від 21 груд. 2009 р. № 1153. – Режим доступу: <http://news.yurist-online.com/laws/9992>.

Надійшла до редколегії 21.06.2012

НИКОЛАЕНКО Н. А. ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ГАРАНТИЯ ПРАВА НА ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Рассмотрены вопросы обеспечения надлежащих условий для реализации инклюзивного образования с целью обеспечения всеобщей доступности образования для всех граждан, в том числе и детей с ограниченными возможностями.

NIKOLAIENKO N. INCLUSIVE EDUCATION AS THE GUARANTEE OF THE RIGHT TO EDUCATION OF CHILDREN WITH LIMITED POSSIBILITIES

Questions of providing appropriate conditions for realization of inclusive education for the purpose of ensuring general availability of education for all citizens, including children with limited possibilities are considered.